
Protokół z posiedzenia Rady Programowej

Studia Prymasowskie 6, 417-422

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

25 maja 2012 roku w Rezydencji Prymasa Polski, Warszawa-Wilanów, ul. Kolegiacka 1a odbyło się kolejne posiedzenie Rady Programowej Ośrodka Dokumentacji i Studiów nad Osobą i Nauczaniem Kardynała Stefana Wyszyńskiego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Obecni:

Członkowie:

- JE Józef kardynał Glemp – Prymas Polski – Senior – Przewodniczący
- prof. dr hab. n. med. Wojciech Noszczyk
- prof. dr hab. Jerzy Pietrzak
- ks. dr Andrzej Gałka – Sekretarz
- mgr Marta Wójcik

– bp prof. dr hab. Andrzej F. Dziuba – Dyrektor Ośrodka

– mgr Agata Dziegiecka

Nieobecni, usprawiedliwieni członkowie:

– abp Henryk Muszyński

Na spotkanie Rady Programowej został zaproszony Rektor Uniwersytetu JM ks. prof. dr hab. Henryk Skorowski, SDB. Niestety wcześniej podjęte zobowiązania nie pozwoliły Księdzu Rektorowi na uczestnictwo w posiedzeniu. Nie przybył także delegowany przez niego prof. UKSW dr hab. Tadeusz Klimski.

Po modlitwie oraz powitaniu uczestników prof. Jerzy Pietrzak podzielił się refleksjami na temat: **KTO ZASTĘPOWAŁ PRYMASA W POLSCE?**

Zagadnienie przedstawił w dwóch aspektach. Najpierw omówił kwestię zastępowania prymasa w czynnościach tylko jemu przynależnych. Chodzi o czynności wynikające z prawa (kościelnego lub państwowego) lub tradycji. Należał do nich przede wszystkim przywilej koronacji króla i królowej (od 1025 r.) oraz sprawowanie funkcji interreksa w czasie bezkrólewia, w tym nominowanie króla. Zasygnalizował również inne przywileje m.in. błogosławienia małżeństw królewskich; zwoływania synodów prymacjalnych i przewodniczenie obradom.

Następnie omówił zastępstwo wynikające z prawa, tradycji lub uzurpacji.

W dawnej Polsce precedencja biskupów wynikała nie tyle z porządku kościelnego (wg godności, a w obrębie godności starszeństwa nominacji, sakry), ile z porządku państwowego, mianowicie miejsca zajmowanego w Radzie Królew-

skiej, potem w Senacie. Kryteria porządku państwowego były skomplikowane i nie do końca sprecyzowane (uwzględniano godność kościelną, dzielnicowość, w tym kolejność przyłączenia poszczególnych terytoriów do Korony i Rzeczypospolitej, w pewnej mierze także starodawność stolicy biskupiej).

Zakusy pozbawienia wprost prymasów przynależnych im czynności, tj. przywileju koronacji królewskich (biskupi krakowscy będący faktycznymi ordynariuszami miejsca koronacji). Prelegent omówił tylko przypadki wyłączenia, czyli zastępowania prymasów w przynależnych im czynnościach.

BISKUP KUJAWSKI „URZĘDOWYM” ZASTĘPCĄ

Już w 1320 roku koronacja Władysława Łokietka dokonana wprawdzie w Krakowie (poprzednie odbywały się w Gnieźnie), ale przez arcybiskupa gnieźnieńskiego była świadectwem doktryny, że przywilej koronacji w zasadzie należy do Wielkopolski, bo tylko ona była królestwem, a inne dzielnice i ziemie, w tym Małopolska, zostały do Królestwa przyłączone. Stąd potem wyciągnięto wniosek, że prymasa przy koronacji zastępować może tylko biskup z Wielkopolski, tj. biskup poznański lub biskup kujawski (włocławski).

Dotąd tylko dwukrotnie zdarzyło się, że arcybiskup gnieźnieński nie dokonał osobiście koronacji. W 1303 roku Ryksę Elżbietę – żonę Wacława II, koronował w Pradze, na królową Czech i Polski biskup wrocławski Henryk z Wierzbna, ale z upoważnienia arcybiskupów Moguncji i Gniezna. Z kolei w 1417 roku Elżbietę z Pileckich Granowską – trzecią żonę Władysława Jagiełły, koronował w Krakowie arcybiskup lwowski Jan Rzeszowski. Stało się to pod nieobecność w kraju arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Trąby, który przebywał na soborze w Konstancji, oraz bez jego zgody (Długosz napisał, że Trąba koronację Elżbiety „ciężko znosząc”, jako dokonaną przez biskupa lwowskiego i obawiając się, aby w przyszłości arcybiskupi nie byli pozbawieni prawa koronacji monarchów, uzyskał na soborze stwierdzenie, że „jest prymasem Kościoła polskiego”).

W 1514 roku prymas Jan Łaski wyjeżdżając do Rzymu na Sobór Laterański „ustanowił biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego swoim namiestnikiem w Kościele polskim” (Korytkowski). Biskup Lubrański, w zastępstwie prymasa, zwołał synod prymacjalny do Łęczycy i przewodniczył obradom synodalnym (król Zygmunt Stary w obliczu wojny z Moskwą, Turkami i Krzyżakami zażądał od duchowieństwa kontrybucji).

Nie wiadomo jakie były kryteria wyboru biskupa poznańskiego na „zastępcę” prymasa. W każdym razie był to wybór jednorazowy i odbiegał od precedencji w Radzie Królewskiej, gdyż już za Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego biskup poznański zajmował 4 miejsce po arcybiskupie gnieźnieńskim,

biskupie krakowskim i biskupie kujawskim. Gdy po prymasie miejsce zajął arcybiskup lwowski, biskup poznański był dopiero piąty.

W 1530 roku na synodzie prowincjonalnym w Piotrkowie z nieznanых przyczyn doszło do sporu w sprawie zastępowania prymasa przy koronacji. Do zastępstwa pretendowali biskupi: poznański – Jan Latałski i kujawski – Maciej Drzewiecki. Prymas Jan Łaski opowiedział się po stronie biskupa kujawskiego. Prawdopodobnie zdecydowało starszeństwo biskupa kujawskiego. W tamtych czasach sądzono, że biskupstwo kujawskie jest najstarszym polskim biskupstwem, bo założył je Mieszko I w Kruszwicy w 966 roku (przekaz Długosza, Kromera i in.), a więc przed biskupstwem poznańskim utworzonym w 968 roku. Biskup Latałski nie uznał tej decyzji i na następnym synodzie piotrkowskim w 1532 roku wznowił spór z kolejnym biskupem kujawskim Stanisławem Karnkowskim. Bez powodzenia, gdyż nowy prymas Maciej Drzewiecki orzekł tak samo jak Łaski.

W 1575 roku podczas bezkrólewia, po opuszczeniu Polski przez króla Henryka Walezego, doszło do podwójnej elekcji królewskiej. Prymas Jakub Uchański nominował na króla cesarza Maksymiliana II, wybranego przez mniejszość, natomiast ogół szlachty wybrał Annę Jagiellonkę i Stefana Batorego. Ponieważ prymas Uchański uparcie trwał przy obozie cesarskim i nie chciał koronować elektów szlacheckich, na sejmie koronacyjnym w Krakowie w 1576 roku podjęto uchwałę, że skoro próby skłonienia prymasa Uchańskiego do koronacji Stefana Batorego okazały się bezowocne, to stany zgromadzone na sejmie zgodziły się, aby koronacji dokonał biskup kujawski Stanisław Karnkowski, który w „wielkiej Polsce po księdzu arcybiskupie jest pierwszym biskupem”. Jednocześnie przywilej Kazimierza Jagiellończyka o wyłącznym prawie prymasa do koronowania króla zinterpretowano w ten sposób, że owszem, gdyby prymas chciał koronować to nikt inny czynić tego nie może, ale gdyby nie chciał lub nie mógł, a wzywany był do dokonania tego obrzędu, przeto może i powinien dokonać koronacji ten, komu „to po nim *proxime* [najbliższej] należy”. Stosownie do uchwały biskup kujawski Stanisław Karnkowski koronował Annę Jagiellonkę i Stefana Batorego.

Choć uchwały sejmu koronacyjnego z 1576 roku nie zamieszczono w konstytucjach sejmowych, stosowano ją nie tylko w praktyce, ale rozszerzono na zastępowanie prymasa przez biskupa kujawskiego w innych czynnościach interreksa (pierwszy raz podczas bezkrólewia w 1648 roku – chorującego prymasa interreksa Łubieńskiego zastępował doraźnie biskup kujawski). W 1721 roku biskup kujawski Krzysztof Szembek nazwał go wiceprymasem. Konstytucja z 1764 roku potwierdziła zasadę, że podczas bezkrólewia prymasa zastępuje biskup kujawski, ale dodała, że „tylko za wyraźnym prymasa oświadczeniem”.

PRÓBY PODWAŻENIA ZASTĘPSTWA

Niejednokrotnie podejmowano próby podważenia wspomnianej zasady zastępstwa. Najpierw ze strony arcybiskupa lwowskiego, potem ze strony biskupa krakowskiego.

W 1592 roku arcybiskup lwowski Jan Dymitr Solikowski bezskutecznie domagał się, aby on, a nie biskup kujawski, zastępował prymasa przy koronacjach królewskich.

W 1698 roku, również bezskutecznie, prymas Radziejowski próbował przenieść prawo zastępstwa z biskupa kujawskiego na rzecz arcybiskupa lwowskiego (Radziejowski był niechętny biskupowi kujawskiemu Stanisławowi Dąbbskiemu).

Z kolei podczas bezkrólewia w latach 1673-1674 zaistniała skomplikowana sytuacja prawna. Interreksem został Kazimierz Czartoryski, który nie mógł sprawować tego urzędu będąc tylko prymasem nominatem, dlatego wykonywał go jako biskup kujawski. W dodatku był człowiekiem chorym i prosił o zastępstwo biskupa krakowskiego Andrzeja Trzebickiego, choć początkowo wykonywał je biskup poznański Stefan Wierzbowski.

Sprawa zastępstwa prymasa w przypadku, gdy także biskup wrocławski nie mógł go wykonywać, nie była wyraźnie uregulowana. Przeważało jednak zdanie, że należy się ono biskupowi poznańskiemu jako kolejnemu biskupowi z Wielkopolski. Lengnich tłumaczył, że stany w 1674 roku tylko wyjątkowo zgodziły się na zastępstwo biskupa krakowskiego z racji jego zasług. Gdy prymas Czartoryski zmarł (zatwierdzenie papieskie nominacji otrzymał krótko przed śmiercią) i bp Trzebicki nominował na króla Jana Sobieskiego pytano potem na sejmie, jakim prawem to uczynił. Trzebicki odpowiedział, że w kilku konstytucjach obwarowano, że w przypadku wakansu na stolicy prymasowskiej nominacja i koronacja należała do biskupów krakowskich, co było nieprawdą.

Niektórzy biskupi krakowscy przywłaszczali sobie lub nadużywali zastępstwa prymasa w sytuacji, gdy dochodziło do podwójnych elekcji królewskich, kilka razy nominując i koronując wątpliwych elektów.

Biskup nominat kijowski (!) Jakub Woroniecki – nominował na króla arcyksięcia Maksymiliana Habsburga (wybrany w 1587 roku przeciwko Zygmuntowi III); biskup kujawski Stanisław Dąbbski – Augusta II Mocnego (wybrany w 1697 roku przeciwko księciu Conti); biskup poznański Michał Świącicki – Stanisława Leszczyńskiego (wybrany w 1704 roku przeciwko Augustowi II); biskup poznański Stanisław Hozjusz – Augusta III (wybrany w 1733 roku przeciw Stanisławowi Leszczyńskiemu).

Podobnie było z koronacjami królów: biskup kujawski Stanisław Dąbbski koronował Augusta II (w 1696 roku; prymas kard. Radziejowski popierał księcia

Conti), biskup krakowski Jan Lipski – Augusta III (w 1734 roku; prymas Teodor Potocki, a prawdopodobnie także biskup kujawski Krzysztof Szembek, popierał Stanisława Leszczyńskiego, biskup krakowski dokonał koronacji za zgodą biskupa poznańskiego Stanisława Hozjusza, po gwałtownej z nim kłótni); ewenementem była koronacja antykróla Stanisława Leszczyńskiego (wybranego po jednostronnej detronizacji Augusta II ogłoszonej przez stronników Szwecji) dokonana przez arcybiskupa lwowskiego Konstantego Zielińskiego (w 1705 roku), mimo zakazu papieskiego.

W okresie niewoli próbowano zlikwidować prymasostwo (Warszawa, Lwów, Mohylew).

W odrodzonej Polsce (do 1939 r.) nastąpiły istotne zmiany w czynnościach prymasowskich, związane z likwidacją jurysdykcji prymacjalnej i odrodzeniem się państwa w nowej formie ustrojowej (bez monarchii i interreksa) oraz te wynikające z nowych funkcji kościelnych związanych z prymasostwem (przewodnictwo zjazdom biskupów, opieka nad wychodźstwem) i tradycji (protokołarno-państwowe).

Konferencji Episkopatu w 1922 roku w Częstochowie, pod nieobecność kard. Dalbora, Prymasa Polski i kard. Kakowskiego, Prymasa Królestwa Polskiego, przewodniczył abp lwowski Józef Bilczewski. Na konferencji uchwalono poprawkę do regulaminu, że pod nieobecność prymasa i kardynała przewodniczył najstarszy arcybiskup, a gdyby nie było żadnego arcybiskupa, najstarszy powołaniem biskup.

CZASY HLONDA – PRZED WOJNĄ

Prymat formalny kard. Kakowskiego do 1938 roku; prymas Hlond – drugi. Zjazdy Biskupów zwoływał kard. Hlond, a przewodniczył im kard. Kakowski.

Komitet Biskupów zwołał prymas Hlond, przewodniczył Kakowski.

Czasy Wyszyńskiego (1956-1981).

Precedencja: abp Baziak zmarł w 1962 roku.

Abp Baraniak 1962-1967 (zm. w 1977).

Kard. Karol Wojtyła 1967-1978.

Abp Henryk Gulbinowicz 1976-1979.

Abp Franciszek Macharski 1979-1981.

Następnie uczestnicy spotkania wymienili luźne uwagi na temat precedencji oraz przewodniczenia Konferencji Episkopatu Polski za czasów kard. Józefa Glempa.

Zwrócono również uwagę na zaangażowanie społeczne kard. Wyszyńskiego, szczególnie w sprawie powrotu arrasów do Polski oraz pomocy zagranicznej udzielonej Polsce w okresie „Solidarności”.

Pani mgr Marta Wójcik poinformowała zebranych, że we współpracy z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim w październiku 2012 roku ukaże się publikacja na temat wkładu kard. Wyszyńskiego i polskich biskupów w dzieło Soboru Watykańskiego II.

Postulowano by powyższa problematyka bardziej była obecna w mediach, zwłaszcza katolickich.

Spotkanie zakończyło się modlitwą o beatyfikację kard. Stefana Wyszyńskiego i błogosławieństwem kard. Józefa Glempa.